

3. ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχος της εισαγωγής είναι να γνωρίσουν και να κατανοήσουν οι μαθητές την ταυτότητα του έργου (θέμα, πρόσωπα, τόπος και χρόνος του έργου, σκηνοθεσία), τις βασικές πολιτικές σκέψεις που αναπτύσσονται και τις περιστάσεις που ώθησαν τον Πλάτωνα στην επεξεργασία του θέματος αυτού. Προτιμήσαμε να υπάρχει κάποια επικάλυψη στις ερωτήσεις που ακολουθούν, στην πρώτη τουλάχιστον ενότητα, για να ποικίλλει ο βαθμός δυσκολίας τους.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

3.1. Νεανικές φιλοδοξίες και απογοητεύσεις

1. Ο Πλάτων στην Ζ' *Επιστολή* του ομολογεί (324 b) πώς νέος *ἐγώ ποτε ὦν πολλοῖς δὴ ταῦτὸν ἔπαθον ᾤηθην, εἰ θάττον ἐμαυτοῦ γενοίμην κύριος, ἐπὶ τὰ κοινὰ τῆς πόλεως εὐθύς ἰέναι* (: όταν μια φορά ήμουν νέος, μου συνέβη το ίδιο ακριβώς που συνέβη και σε άλλους πολλούς: αποφάσισα, αμέσως μόλις γίνω αυτεξούσιος, ν' ακολουθήσω το πολιτικό στάδιο), αλλά διάφορα γεγονότα τον απογοήτευσαν και τον έκαναν να καταλάβει (326 a) *περὶ πασῶν τῶν νῦν πόλεων ὅτι κακῶς ξύμπασαι πολιτεύονται*.
 - α) Ποια ήταν τα γεγονότα που τον απογοήτευσαν;
 - β) Ποια πολιτεύματα αφορά η διαπίστωσή του στο χωρίο 326a;
2.
 - α) Γιατί ο Πλάτων θεώρησε τα πολιτεύματα της εποχής του διεφθαρμένα;
 - β) Ποια λύση πρότεινε μέσα από το έργο του;
3. Στην Ζ' *Επιστολή* ο Πλάτων, αφού εκθέτει τα γεγονότα που τον απογοήτευσαν από την πολιτική της εποχής του, γράφει (326 a): *λέγειν τε ἠναγκάσθην, ἐπαινῶν τὴν ὀρθὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἐκ ταύτης ἔστιν τά τε πολιτικὰ δίκαια καὶ τὰ τῶν ἰδιωτῶν πάντα κατιδεῖν κακῶν οὐδὲν οὐ πρὶν λήξειν τὰ ἀνθρώπινα γένη, πρὶν ἂν ἢ τὸ τῶν φιλοσοφούντων ὀρθῶς γε καὶ ἀληθῶς γένος εἰς ἀρχὰς ἔλθῃ τὰς πολιτικὰς ἢ τὸ τῶν δυναστευόντων ἐν ταῖς πόλεσιν ἔκ τινος μοίρας θείας ὄντως*

φιλοσοφία. (κι' έτσι αναγκάστηκα να κάνω το εγκώμιο της αληθινής φιλοσοφίας και να λέω ότι μέσ' απ' αυτήν είναι δυνατόν να δει κανείς το δίκαιο παντού, και στις πολιτείας και στον ατόμων τη ζωή, και ότι επομένως οι γενεές των ανθρώπων δε θα πάψουν να υποφέρουν, παρὰ όταν, ή εκείνοι που σωστά και γνήσια φιλοσοφούν, πάρουν στα χέρια τους την πολιτική εξουσία, ή οι πολιτικοί ηγέτες, από μια θεία βουλή, φιλοσοφήσουν αληθινά.)

- α) Ποιο πλεονέκτημα διαθέτουν, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, οι φιλόσοφοι;
- β) Νομίζετε ότι το πλεονέκτημα αυτό θα ήταν αρκετό για να υπάρξει υγιής πολιτική ζωή;

3.2. Η συγγραφή της Πολιτείας

1. Ποιος υπολογίζουμε ότι είναι ο χρόνος συγγραφής της *Πολιτείας* και ποιος ο δραματικός χρόνος του έργου; Ποια σημαντικά ιστορικά γεγονότα και ποια γεγονότα της προσωπικής ζωής του Πλάτωνα μεσολάβησαν ανάμεσα στις δύο αυτές χρονολογίες; (Στην απάντησή σας να στηριχτείτε στην ενότητα Ε' της Εισαγωγής στην αρχαία φιλοσοφία και στην 1η ενότητα της εισαγωγής στην *Πολιτεία*).

3.3. Η σκηνοθεσία και τα πρόσωπα του διαλόγου

1. Ποιος είναι ο τόπος, το θέμα και τα κύρια πρόσωπα του διαλόγου;
2. Ο τίτλος του διαλόγου είναι *Πολιτεία* ή *περι δικαίου*. Πώς συνδέεται το *δίκαιον* με την *πολιτεία* στο διάλογο;
3. Ποιο είναι το περιεχόμενο των όρων *πόλις* και *πολιτεία* στο κείμενο;

3.4. Η διάρθρωση της Πολιτείας

1. Ποιο πρόβλημα αποτελεί την αφετηρία της *Πολιτείας* και σε ποια θέματα επεκτείνεται ο διάλογος;
2. Αφού διαβάσετε προσεκτικά τη διάρθρωση¹ της *Πολιτείας* (διδασκτικό βιβλίο, σσ. 90-92), να σημειώσετε ποια προβλήματα σχετικά με τη δικαιοσύνη απασχολούν τους συνομιλητές.

¹ Το αναλυτικό διάγραμμα του περιεχομένου της *Πολιτείας* που παραθέτει ο Κ. Γεωργούλης (2), σσ. CXXXIX - CXLI) είναι χρήσιμο για την κατανόηση της διάρθρωσης των θεμάτων. Για την ανάλυση του περιεχομένου της *Πολιτείας* βλ. στο ίδιο σσ. XIV- LXXX.

3.5. Η γένεση της πόλης²

1. Πώς εξηγείται, κατά τον Πλάτωνα, το γεγονός ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να ζήσει μόνος;
 2. Γιατί, κατά τον Πλάτωνα, είναι αναγκαίος ο καταμερισμός της εργασίας;
 3. Πότε μία πόλη έχει ανάγκη από φύλακες;
 4. Ποια είναι η κυριότερη αιτία πολέμου κατά τον Πλάτωνα;
 5. *Γίγνεται τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, πόλις, ὡς ἐγῶμαι, ἐπειδὴ τυγχάνει ἡμῶν ἕκαστος οὐκ αὐτάρκης, ἀλλὰ πολλῶν [ῶν] ἐνδεὴς ἢ τίν' οἶει ἀρχὴν ἄλλην πόλιν οἰκίζειν; Οὐδεμία, ἦ δ' ὄς. Οὕτω δὲ ἄρα παραλαμβάνων ἄλλος ἄλλον, ἐπ' ἄλλου, τὸν δ' ἐπ' ἄλλου χρεῖα, πολλῶν δεόμενοι, πολλοὺς εἰς μίαν οἴκησιν ἀγείραντες κοινωνοὺς τε καὶ βοηθοὺς, ταύτη τῇ συνοικίᾳ ἐθέμεθα πόλιν ὄνομα* (369b5-c). (Λοιπὸν ἡ γένεσις τῆς πόλεως ἔχει υποθέτω τὴν αἰτία τῆς στοῦ ὅτι ὁ καθένας μας δὲν εἶναι αὐτάρκης, ἀλλὰ ἔχει πολλές ἀνάγκες μήπως ἠμπορεῖς νὰ εὐρῆς με τὴ σκέψη σου μιαν ἄλλη ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἰδρύση τῆς πόλεως; Καμιᾶν ἄλλην, εἶπε αὐτός. Ἐτσι λοιπὸν παίρνοντάς ὁ ἕνας ἕναν ἄλλον ὡς βοηθὸ του γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ἄλλον αὐτῆς καὶ ἄλλον ἐκείνης τῆς ἀνάγκης, ἐπειδὴ ἔχομε πολλές ἀνάγκες, συναθροίζομε στὸν αὐτὸ τόπο κατοικίης πολλοὺς ὡς συντρόφους καὶ βοηθοὺς καὶ δίνομε σ' αὐτὴ τὴν συνοίκηση τὸ ὄνομα πόλη).
- Ἀφοῦ διαβάσετε τὸ παραπάνω χωρίο ἀπὸ τὴν *Πολιτεία*, νὰ συγκρίνετε τὶς ἀπόψεις ποὺ διατυπώνει ὁ Πλάτων γιὰ τὴ γένεσις τῆς πόλεως με τὶς ἀνάλογες τοῦ σοφιστῆ Πρωταγόρα στὸν ὁμώνυμο διάλογο³. Ποιὰ κοινὰ σημεῖα καὶ ποιες διαφορὲς διαπιστώνετε;

3.6. Οἱ τρεῖς τάξεις⁴

1. Ποιες τάξεις διακρίνει στὴν *Πολιτεία* ὁ Πλάτων καὶ ποιο ρόλο ἀναθέτει σὲ καθεμίᾳ;
2. Γιατί, σύμφωνα με τὸν Πλάτωνα, ἡ διάκριση σὲ καθορισμένες τάξεις με συγκεκριμένο ρόλο δὲν ἀποκλείει τὴν κοινωνικὴ κινητικότητα; Πῶς κρίνετε εσεῖς τὴ λύση ποὺ δίνει;

² Βλ. Κείμενα ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 15.

³ Μπορεῖ νὰ συγκριθοῦν καὶ με τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἀριστοτέλη στὰ *Πολιτικά*, μετὰ βέβαια ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλη.

⁴ Βλ. Κείμενα ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 16.

3.7. “Το γενναῖον ψευδος”

1. Ποιος μύθος χαρακτηρίζεται ως “γενναῖον ψευδος”⁵ και γιατί;
2. Γιατί θα έπρεπε οι κάτοικοι της πολιτείας να αισθάνονται αδέρφια;
3. Πώς κρίνετε την άποψη του Πλάτωνα να αποχωρίζονται οι γονεῖς από τα παιδιά τους;

3.8. Η αγωγή των φυλάκων

1. Με ποια κριτήρια επιλέγονταν οι φύλακες;
2. Τι περιελάμβανε η αγωγή των φυλάκων στο πρώτο και το δεύτερο στάδιο;
3. Ποια θέση είχε η φιλοσοφία στην αγωγή των φυλάκων και στην εξέλιξή τους;
4. Ποιες ήταν οι προϋποθέσεις προαγωγής των φυλάκων - ἐπικούρων σε φύλακες - παντελεῖς και ποιο έργο αναλάμβαναν οι τελευταίοι;
5. Ποιο ρόλο αναλαμβάνει ο νομοθέτης της Πολιτείας; Νομίζετε ότι ο ρόλος αυτός ενέχει κάποιο κίνδυνο; Αν π.χ. ο νομοθέτης «επαγρυπνεί» για την ορθή αγωγή των φυλάκων κτλ., δεν θα χρειαστεί να «επαγρυπνεί» κάποιος και για το νομοθέτη; Ποιος θα είναι αυτός;

3.9. Τέχνη ελεγχόμενη

1. Γιατί ο Όμηρος και ο Ησίοδος αποκλείονται από τα σχολικά προγράμματα της πλατωνικής Πολιτείας;
2. Γιατί η μιμητική τέχνη αποβάλλεται από την Πολιτεία;
3. Πώς εξηγεί ο Πλάτων την άποψή του ότι η «μιμητική» τέχνη απέχει πολύ (τρεις βαθμίδες) από την αλήθεια;

⁵ Ο χαρακτηρισμός «γενναῖον» (413e - 414c), ευγενικό, σε αντίθεση με το ευτελές, σχετίζεται με το σκοπό για τον οποίο λέγεται, να πειστούν οι πολῖτες ότι πρέπει να αισθάνονται αδέρφια, για να εξασφαλιστεί η διατήρηση και η ευδαιμονία της πόλεως. Ο W. K. C. Guthrie (3), σ. 462, υποστηρίζει ότι για τον Πλάτωνα δεν έχει σημασία αν το ψέμα αυτό γίνεται πιστευτό. Το ψέμα αυτό χρησιμοποιούν οι φύλακες, άρχοντες (ευγενείς) όχι για ιδιοτελή και ευτελή σκοπό, αλλά για τη διάσωση της πόλεως. Για τον όρο βλ. K. Popper, τ. I, σσ. 442-443. Πρβλ. και Αριστοτέλους Πολιτικά, 1264b 11-17 και 1264b 27 για το μύθο των «μετάλλων» και την κοινωνική κινητικότητα. Ο Αριστοτέλης επικρίνει τη θεωρία αυτή (μύθο) και υποστηρίζει ότι θα προκαλεί στάσεις στην πόλη και δεν θα συμβάλλει στην ενότητά της. Βλ. και Κ. Γεωργούλης (2), σσ. XXXII-XXXIII και Κείμενα από τη βιβλιογραφία, αρ. 17.

3.10. *Γυναίκες και οικογένεια*

1. Ποια είναι η θέση της γυναίκας στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα; Νομίζετε ότι είναι καλύτερη ή χειρότερη από τη θέση της στην αρχαία Αθήνα και γιατί;
2. Να αξιολογήσετε τη θέση της γυναίκας στην πλατωνική *Πολιτεία* σε σχέση με τη θέση του άντρα σ' αυτήν.
3. Ποια είναι η δική σας γνώμη για τις προτάσεις που διατυπώνει ο Πλάτων στην *Πολιτεία* όσον αφορά τις σχέσεις των δύο φύλων και την οικογένεια;

3.11. *Διαβίωση*

1. Ποια δίαιτα και διαβίωση γενικά υποχρεώνονται να ακολουθούν οι φύλακες;
2. Ποιος είναι ο σκοπός της πολιτείας και πώς συνδέεται με τη διαβίωση των φυλάκων;

3.12. *Οι φιλόσοφοι - βασιλείς*

1. Ποια χαρακτηριστικά της αθηναϊκής δημοκρατίας αποδίδει ο Πλάτων με την αλληγορία του ακυβέρνητου σκάφους (*Πολιτεία* 487c – 502c); Να συγκρίνετε την περιγραφή του «μεθυσμένου καραβιού» με όσα αναφέρει ο Σωκράτης στον *Πρωταγόρα* (ενότητα 1η) για την εκκλησία του δήμου⁶.
2. Γιατί ο φιλόσοφος θεωρείται από τον Πλάτωνα ο καταλληλότερος για τη διακυβέρνηση της πολιτείας;
3. Ποια χαρακτηριστικά των φιλοσόφων – βασιλέων εγγυώνται τη σωστή διακυβέρνηση της πόλης; Γιατί ο Πλάτων θεωρεί αναγκαίο να μην έχουν οι φιλόσοφοι – βασιλείς περιουσία ή οικογένεια;

⁶ Ο Πλάτων παρουσιάζει με πικρή ειρωνεία την αθηναϊκή κοινωνία: τη δυνατότητα όλων να έχουν γνώμη για τα πολιτικά πράγματα χωρίς να γνωρίζουν την πολιτική τέχνη, τον τρόπο με τον οποίο παίρνονται οι αποφάσεις, την κλήρωση ως μέσο ανάδειξης σε αξιώματα κ.τ.λ. Ο δήμος παρουσιάζεται μύωπας και κουφός, οι πολιτικοί αγνοούν την πολιτική τέχνη κ.τ.λ. Βλ. Κ. Γεωργούλης (2), σσ. XLIV – XLV και W. K. C. Guthrie, (3), σσ. 498-502.

4. Και αν δεχτούμε ότι οι φιλόσοφοι – βασιλείς είναι οι καταλληλότεροι για τη διακυβέρνηση της πόλης και ότι τους παραχωρείται η εξουσία, νομίζετε ότι θα είχαν ικανοποιητικά κίνητρα ή λόγους για να την αναλάβουν; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.

3.13. Η δικαιοσύνη⁷

1. Ποιες αρετές «ενσαρκώνει» η ιδεώδης πολιτεία κατά τον Πλάτωνα και πώς εξηγείται αυτή η «ενσάρκωση»;
2. Ποια είναι τα μέρη της ψυχής και σε ποια σχέση βρίσκονται με τις τάξεις της πολιτείας;
3. Πώς διασφαλίζεται η αρμονία της ατομικής ψυχής και της ψυχής της πολιτείας σύμφωνα με τον Πλάτωνα;
4. Ποιος άνθρωπος θεωρείται δίκαιος;
5. Πώς ορίζει τη δικαιοσύνη ο Κέφαλος, ο Πολέμαρχος, ο Θρασύμαχος και ο Γλαύκων; Ποια κοινωνική τάξη ή ομάδα εκπροσωπεί καθένας;
6. Πώς ορίζει τη δικαιοσύνη ο Σωκράτης και ποια προβλήματα δημιουργεί ο ορισμός του;
7. Ποια σχέση έχει η αυτογνωσία με τη δικαιοσύνη;
8. Πώς εξηγεί ο Πλάτων την άποψή του ότι στη δικαιοσύνη εμπεριέχονται και οι τρεις άλλες αρετές;

3.14. Οι «φάυλες» πολιτείες

1. Ποιες πολιτείες χαρακτηρίζει ο Πλάτων «φάυλες»;
2. Πώς δημιουργείται καθεμία από τις «φάυλες» πολιτείες;
3. Ποια χαρακτηριστικά αποδίδει ο Πλάτων σε κάθε είδος πολιτείας και στους πολίτες καθεμιάς; Συμφωνείτε με αυτά; Να εξηγήσετε με λίγα λόγια την απάντησή σας.
4. Πώς ορίζει ο Πλάτων τη δημοκρατία; Ποια διαφορά παρατηρείτε από τον ορισμό που δίνει ο Περικλής στον *Ἐπιτάφιο*; (Θουκυδίδης, ΙΙ, 37).
5. Πιστεύετε ότι ο παραλληλισμός των πολιτών με κηφίνες δείχνει μειωμένη εκτίμηση του Πλάτωνα προς το πλήθος των πολιτών;

⁷ Βλ. Κείμενα από τη βιβλιογραφία, αρ. 18.

6. Ποια ιστορικά παραδείγματα είχε πιθανόν υπόψη του ο Πλάτων στην περιγραφή των «φάυλων» πολιτειών;
7. Πώς προκύπτει η τυραννία, σύμφωνα με τον Πλάτωνα;

Ερωτήσεις⁸ για συνολική θεώρηση της εισαγωγής στην Πολιτεία

1. *«Πυρήνας της πολιτικής σκέψης του Πλάτωνα είναι η ιδέα της δικαιοσύνης, που σημαίνει: ο καθένας να πράττει αυτό για το οποίο είναι πλασμένος και καταλλήλως εκπαιδευμένος. Αν όλοι θέλουν να έχουν λόγο και να αποφασίζουν για όλα, τότε θα επικρατήσει το χάος»* (σχολικό βιβλίο, σ. 92): Θα μπορούσε, κατά τη γνώμη σας, να θεωρηθεί η σκέψη αυτή αντιδημοκρατική; Να προσδιορίσετε τα κριτήρια με τα οποία θα την αξιολογήσετε⁹.
2. Το κράτος (πόλις) δεν είναι, κατά την άποψη του Πλάτωνα, μία σύμβαση, αλλά βασίζεται στη φύση του ανθρώπου. Να προσπαθήσετε να αναλύσετε την άποψη αυτή, παίρνοντας υπόψη σας άλλες γνωστές σας (από την αρχαία γραμματεία ή από την ιστορία) θεωρίες που συμφωνούν ή διαφωνούν με τον Πλάτωνα, π.χ. τη θεωρία του Πρωταγόρα.
3. *«Επειτα, επειδή οι νόμοι τους εμπόδιζαν να κάνουν φανερά βίαιες πράξεις, αλλά αυτοί συνέχιζαν να τις κάνουν κρυφά, πιστεύω ότι κάποιος άνθρωπος ευφυής και σοφός επινόησε για τους ανθρώπους το φόβο των θεών, για να υπάρχει κάτι να φοβίζεται τους κακούς, κι αν ακόμη κάνουν, λένε ή σκέφτονται κάτι κρυφά. Με αυτό το κίνητρο*

⁸ Οι ερωτήσεις έχουν ένα κοινό: ότι προϋποθέτουν την κατανόηση της έννοιας του κριτηρίου και την ικανότητα προσδιορισμού κριτηρίων. Θα μπορούσε σε μια τάξη με υψηλό επίπεδο να δοθεί μια τέτοια ερώτηση όπως η πρώτη. Διαφορετικά θα πρέπει να τροποποιηθεί.

⁹ Θα μπορούσαν να δοθούν μερικά κριτήρια: Πότε διατυπώνεται η άποψη, σε ποιες κοινωνικές συνθήκες, σε ποιες ιστορικές συγκυρίες; Μπορούμε να το θεωρήσουμε απλώς ως κριτική στη δημαγωγία των πολιτικών, την εποχή της παρακμής της Αθήνας; Πρόκειται για άμεση ή έμμεση δημοκρατία; Όσον αφορά το «πλασμένος» θα μπορούσε να υποβάλει κανείς την ερώτηση ποιος θα αποφασίσει και με ποια κριτήρια για τη

εισήγαγε την έννοια της θεότητας. Υπάρχει, είπε, ένα πνεύμα με αιώνια ζωή, που ακούει και βλέπει με το νου, που είναι υπερβολικά σοφό και τα παρατηρεί όλα, και είναι φορέας θεϊκής φύσης. Θα ακούει καθετί που λέγεται ανάμεσα στους ανθρώπους και θα μπορεί να δει όλα όσα πράττονται. Εάν κανείς σχεδιάζει σιωπηλά κάτι κακό, δεν θα ξεφύγει την προσοχή των θεών, τόσο έξυπνοι είναι. Λέγοντας αυτούς τους λόγους παρουσίασε το πιο γοητευτικό δίδαγμα, καλύπτοντας την αλήθεια με ψέματα» (Κριτία, Σίσυφος).

Αφού διαβάσετε το παραπάνω κείμενο (από τον Σίσυφο του Κριτία¹⁰), να κρίνετε ποια διαφορά υπάρχει ανάμεσα στα ψέματα που αναφέρει και στο γενναϊον ψεύδος του Πλάτωνα.

4. Τι μπορούμε να συμπεράνουμε, με βάση το γενναϊον ψεύδος και τις απόψεις του Κριτία, για το ρόλο των μύθων, των θρύλων, των παραδόσεων, της ιδεολογίας γενικά, για τη συνοχή μιας κοινωνίας;
5. Νομίζετε ότι η φροντίδα του νομοθέτη να προφυλάξει τα παιδιά από κάθε αρνητική, κατά τη γνώμη του, επιρροή από την τέχνη είναι δικαιολογημένη; Πώς θα κρίνατε κάτι ανάλογο σήμερα;
6. Συμφωνείτε ότι η πολυτέλεια θα οδηγούσε την άρχουσα τάξη να ζει σε βάρος των άλλων και να πλουτίζει παράνομα; Να συγκρίνετε την άποψη του Πλάτωνα με όσα σχετικά αναφέρει ο Περικλής στον Έπιτάφιο (Θουκυδίδης, ΙΙ, 39), παίρνοντας υπόψη σας τη διαφορά του χρόνου που χωρίζει τα δύο κείμενα.
7. Διατυπώνονται, κατά τη γνώμη σας, στην Πολιτεία απόψεις που ισχύουν και σήμερα; Ποιες είναι αυτές;

«φύση» του άλλου. Πρβλ. σχολ. βιβλίο, σ. 101 και Κείμενα από τη βιβλιογραφία, αρ. 16, 17 και 18. Για γενική κριτική της Πολιτείας βλ. Κείμενα από τη βιβλιογραφία, αρ. 19.

¹⁰ Πρόκειται για το γνωστό σοφιστή, ηγετικό μέλος των τριάντα τυράννων και θείο του Πλάτωνα.